

Усний журнал «І на тім рушникові...»

Мета: Спонукаючи учнів задуматися над значенням рушника в житті рідного народу, родини; познайомити з витоками рукотворних витворів безцінного надбання українського народу; розвинути вміння бачити та цінувати красу; зміцнювати почуття національної гордості, повагу до звичаїв і традицій народу; виховувати потребу берегти рушник, як сімейний скарб, як родинний оберіг на щастя, на долю; виховувати пошану до народних ремесел.

Ознайомити учнів з оберегом української родини - рушником, навчити читати візерунки - оздоблення рушника, познайомити з їх витоками. Пробуджувати пізнавальні інтереси до вивчення традиційних художніх промислів українського народу. Виховувати глибокі почуття любові до батьків, пошани до людей праці, гордості за майстерність родичів, близьких. Сприяти розвиткові творчих здібностей учнів, бажанню зберігати родинні традиції, не забувати своєї національної культури.

Обладнання: Виставка рушників, підбірка книжок на дану тему, фотоматеріали вишитих рушників,

Фонограми: «Два кольори», муз. О.Білаша, сл. Д.Павличка;

«Пісня про рушник», муз. П.Майбороди, сл. А.Малишка;

Дивлюся мовчки на рушник, що моя мама вишивала,

І чую гуси зняли крик, зозуля закувала.

Знов чорнобривці зацвіли, запахла рута, м'ята,

Десь птахи, бджоли загули, всміхнулась люба мати.

І біль із серця раптом зник, так тепло-тепло стало,

Цілую мовчки той рушник, що мати вишивала...

Ведучий. Хліб і рушник – одвічно людські символи. Хліб-сіль на вишитому рушникові – то висока ознака гостинності українського народу. Кожному, хто приходив із чистими помислами, підносили цю давню слов'янську святиню.

Український рушник! Як багато промовляє до нас це слово, яке воно рідне і миле нам! Скільки зворушливих спогадів та образів з народного родинного життя пов'язано з рушником! Чи можна знайти у нас в Україні більш популярну реліквію? Хіба що наша українська чарівна пісня. Власне, рушник – це та ж сама задушевна пісня чи дума, заспівана розмаїтими засобами ткання, вишивання, фантазією орнаменту, в який наш народ вклав свою поетичну душу.

З давніх-давен у родинному житті українців рушник відіграє важливу роль.

Як ужиткова річ він завжди був під рукою – тож від слова "рука" й пішла назва рушник. За кількістю рушників якоюсь мірою визначався рівень побутової культури народу.

. Рушники на стіні. Не було, здається, жодної оселі в Україні, котру б вони не прикрашали. Хоч би яке убоге судилося господарям життя, а все ж всюди ці витвори народного мистецтва палахкотіли багатством кольорів, були своєрідною візиткою, а якщо точніше – обличчям оселі, відтак і господині.

По рушниках створювалася думка про жінку та її дочок. Ніщо, здається, так предметно і наочно не характеризувало жіночу вправність, майстерність, зрештою, охайність і працьовитість, ніж ці вимережені дива.

Отож і не дивно, що найкращою з пісень, якій судилося довге життя, стала "Пісня про рушник", написана в 1959 році до кінофільму "Літа молодії".

Виконує "Пісню про рушник", сл. А. Малишка, муз. П.Майбороди.)

До нашого заходу ми готувалися заздалегідь. У кожного з дітей було завдання підготувати цікаві матеріали.

Відкриваємо наш усний журнал.

1 Історична

2 Давні звичаї вишивання.

3 Кольори і орнаменти.

4 Виступ майстрині.

5 Обрядова.

6 Вислови про рушник.

Перша сторінка. Історична

1 учень . Історія вишивки дуже давня. Вишивки були відомі ще в 2 ст. до н.е. Великий вплив на характер вишивки мали ткані візантійські матерії. Про вишивку на білій сорочці українців є звітки 11-12 ст. візантійських письменників. Відомі рисунки по мініатюрах і фресках на Україні тієї ж доби. Ще в 11 ст. на Русі існувала перша вишивальна школа, організована сестрою Володимира Мономаха Ганкою, де дівчата вчилися гаптувати золотом і сріблом. Про українські вишиванки згадують іноземні мандрівники 16-19 ст. Збереглися вишиванки з козацьких часів 17-18 ст. У 16-18 ст. центрами вишивання були Качанівка на Чернігівщині, Григорівка на Київщині, Велика Бурімка на Черкащині та інші. Вишивали у кожному селі, монастирях, дворянському, купецькому середовищі. У 19-20 ст. відкривалися навчально-кустарні майстерні, художньо-промислові артілі, великі спеціалізовані підприємства з вишивки.

2 учень. Історія народної вишивки на Україні сягає своїм корінням у глибину віків. Дані археологічних розкопок та свідчення мандрівників і літописців доводять, що вишивання як вид мистецтва на Україні існує з незапам'ятних часів. Вишивкою, за свідченням Геродота, був прикрашений одяг скіфів. Знайдені на Черкащині срібні бляшки з фігурками чоловіків, які датуються VI ст., при дослідженні показали ідентичність не лише одягу, а й вишивки українського народного костюма XVIII-XIX ст.

Арабський мандрівник X ст. н. е. у своїх розповідях про русів зазначає, що вони носили вишитий одяг. На жаль, пам'ятки української вишивки збереглися лише за останні кілька століть, але й цього достатньо, щоб виявити, що елементи символіки орнаментів української вишивки співпадають з орнаментами, які прикрашали посуд давніх мешканців території України доби неоліту, трипільської культури.

Вишиванням споконвіку займались жінки, які з по-коління в покоління передавали найтиповіші, найяскравіші зразки орнаменту, кольору, вишивальну техніку. Вишивки, передаючи характерні ознаки місцевості, різняться між собою орнаментом, технікою виконання та гамою барв.

3 учень. • Біле поле полотняне

Рівно ткане, чисто пране.

А по ньому голка ходить,

За собою нитку водить.

• Покрутнеться так і сяк –

Зацвіте червоний мак.

Заирне і там , і тут –

Васильки зацвітуть.

• Застрибає навпрошки –

Пожовтіють колоски.

А пройдеться поволі –

Заряснять листочки в полі.

Біле поле полотняне

Рушничком барвистим стане.

Друга сторінка. Давні звичаї вишивання.

4 учень. Під час вишивання рушника з рослинним узором, то як правило брали шмат цілого полотна, ні в якому разі не зшитого (що означає перерубану дорогу, а кому вона треба..), і накладали на стару вишивку. Олов'яною ложкою, вуглинкою, або іншим способом перетирали, переносили візерунок на новий рушник. Полотна на рушники по довжині брали стільки, щоб було кратне людському зростові. Тепер, коли у нас є готовими полотна, голки, нитки, настає час підготуватися самим до вишивання. З описів старших людей, які займалися цим, це виглядало так.

5 учень. Ніколи не приступали до вишивання зопалу. Спочатку про це роздумували, заспокоювались, молились. Рушники весільні, та напевно і багато інших, починали вишивати в четвер - Перунів день, щоб мати найвище покровительство. Починали вишивати вранці, коли Сонце підходило вгору до зеніту, ніяк не увечері. Коли сідали вишивати коло вікна, то так, щоб сісти до світла передом, або боком, але не задом. Далі, взявши голку з засиленою вишивальною ниткою, читали молитву та побажання, залежно від того, який рушник вишивали. Ці молитви, побажання спрацьовували, як програма, що накладалась, та вшивалась у рушник. Завжди, після перерви, перед продовженням роботи їх повторювали. Коли відкладали роботу до наступного продовження, то не залишали як-небудь полотно, а акуратно його складали. Якщо залишати зім'ятим, то і доля так поведеться, що не буде . порядку. Коли закінчувалась нитка у голці, то ніколи не втикали голку саму у полотно. Треба було засилити нову нитку, і лише тоді вколоти її у полотно. Роботу ніколи не клали на ті місця, де сплять і сидять. Навіть краще було покласти на землю, якщо не було в той момент куди. Складену акуратно роботу загортали у тканину, не залишали відкритою.

6 учень. У багатьох місцевостях жінки вишивали у цілковитій тиші, спокої, таємно, щоб ніхто не бачив їхньої роботи, на противагу існуючому у літературі описі вечорниць, де збирались дівчата вишивати. Можливо таке спільне вишивання й було, проте не рушників. Рушник - річ глибоко сакральна і через те інтимна.

Кожен кінець рушника починав вишиватись знизу угору, за таким же принципом, як виготовлялись ткані рушники. Ніколи не перестрибували з одного кінця до іншого, щоб вишивати окремі елементи.

7 учень. Чим старіші рушники ми бачимо по музейних збірках, тим більше переконуємось, що в першу чергу вишивка наносилась не заради краси, а завдяки сакральному наповненню, ритуальному призначенню. Такі старі рушники часто мають асиметрію у виконанні кінців. Вона не кидається у вічі на перший погляд, але при детальнішому розгляді розбіжності часом просто вражають. Це говорить про те, що кінці рушника люди свідомо позначали.

Необхідно відзначити, що вишиваючи рушники, традиція передбачала виконання таких моментів

- По-перше, працюючи, ніколи не випорювали помилки. Ті помилки, що ставалися на полотні при їх виправлянні вносили деструкцію в енергетику рушника. Як не можна наново пережити вчорашній день, так і не варто переробляти роботу, а треба йти далі. Рушники, котрі вишивались з піснею і молитвою, з асиметрією і різними мітками, вражають нас своєю живістю, а ті, які технічно бездоганно виконані - нецікаві, холодні, безсердечні (вишиті тільки розумом).

По-друге, рушники у минулому виготовлялись так, що обидва боки були вишиті однаково і чисто. Видимий для нашого ока бік символізує наші діяння, котрі відомі для людей, а невидимий - думки та бажання. Останні для людей невидимі, і часто йдуть всупереч нашим вчинкам, у яких ми хочемо здаватися людям гарними. Проте перед Господом сховати нічого не вдасться. Невидима наша сторона повинна бути у цілковитій гармонії з видимою, в цьому полягає сенс Буття.

Третя сторінка. Кольори і орнамент.

8 учень. У різних районах України рушник називали по-різному, залежно від його призначення. Приміром, рушник для витирання рук і обличчя – втирачем, для посуду, стола і лави – стирач, або стирок, для пов'язування сватів – плечовий, плечовик...

Відповідно до призначення, рушники різнилися і технікою виконання. Утирачі і стирники (стирачі) найчастіше ткали із цупких ниток. Покутники, подарункові, плечові – із тонкого, гарно вибіленого полотна (для пов'язування сватів). Цікава деталь: коли засновували снівниці обрядових та весільних рушників, чоловікам заборонялося заходити до хати. Жінки починали ткати рушники тільки в середу, п'ятницю або суботу – у так звані жіночі дні.

Рушники бувають вишивані і ткані. Для українських вишиваних рушників характерні спільні ознаки, проте кожен регіон має свої відмінності як за формою, так і способом виготовлення, оздоблення кольоровою гамою.

У вишиваних рушниках Київщини, Полтавщини, Чернігівщини, приміром, переважає рослинний візерунок, розташований вертикально, який має вигляд вазона – так званого дерева життя. Часто під візерунком була горизонтальна орнаментальна смуга вздовж краю тканини, яка символізувала землю.

У той же час на Поділлі були традиційними геометричні та геометризовані рушники з малюнками жіночих фігурок, пташок, тварин. Малюнок укладається паралельними смугами, горизонтальними, вертикальними, скісними, однією розеткою, а також вазоном

Давні рушники Поділля, одно- і двоколірні, багатобарвні, часто вишиті вовняною ниткою "качалочками", гладдю. А от волинські рушники оздоблювались однією горизонтальною смугою геометричного орнаменту, виконаного занизуванням, хрестиком...

9 учень. рушники можна читати так, як читають книги. Треба лиш розумітися на орнаментах. Прямі лінії на рушнику символізують оберіг від усього злого на землі, хвиляста лінія – оберіг від злого на воді. Хрестики – оберіг від блискавки, грому і вогню.

На кожному рушникові є такі собі крайчики – „вужики” або „кривульки”. То є знаки Води. А де вода – там життя. Ламана лінія – безконечник. Вона розповідає про те, що життя продовжується, бо воно вічне. А чотирикутники – то символ Сонця.

А ось Дерево Життя – найпоширеніший і найдавніший орнамент українського рушника. Це прекрасна квітка : її верхня частина – то сфера богів, нижче – життя людей, а на долі – коріння, першооснова і початки цілого світу.

На рушникові можна побачити соняшник і китиці винограду, ружу і барвінок, дубові листочки і жолуді, вишню й вербове листя.

Калина на рушникові – символ дівочої вроди. А калина з дубом – то поєднання краси і сили. З квітами переплітався пташиний світ. Тому й можна побачити на рушниках півника, зозулю і голуба.

10 учень. Кожен район має і свої кольорові гами. Якщо для Галичини, Буковини та Закарпаття властиві яскраві, барвисті відтінки, то на Київщині, Полтавщині, Чернігівщині переважали рослинні орнаменти червоного, чорного та синього кольорів. А от для корінного Полісся здебільшого характерний червоний та чорний.

У "Повісті временних літ" розповідається про перше антифеодальне повстання древлян у Київській Русі. Як відомо, житичі, під проводом удільного коростенського князя Мала, дали рішучий бій Ігоревим воїнам, котрі стягували непосильну данину, а самого князя розірвали навпіл на пригнутих березах. У 946 р., зібравши численне військо, Ольга (дружина Ігоря) вирушила походом на древлян, підступно захопила місто і жорстоко розправилася з його жителями – Коростень був повністю спалений, а всіх чоловіків перебито, підлітків і юнаків забрано в полон. На кілька століть перестала існувати колись могутня древлянська столиця. Саме тому чорна гама на рушниках символізувала жіночу тугу за своїми вірними охоронцями – упродовж століть вишивка древлянок мала чорний колір з додатком незначних червоних відтінків. Як тут не згадати поетичний образ з відомої пісні Д. Павличка:

(Звучить пісня "Два кольори").

Четверта сторінка Виступ майстрині.

П'ята сторінка .Обрядова.

5 учень. Перший витканий рушник призначався для гостей. Він завжди висів на видному місці. Господиня в знак поваги до гостя давала йому рушник на плече чи руку, брала кухлик із водою і люб'язно пропонувала свої послуги. Про рушник-утирач мовиться у народній пісні:

Вода у відеречку, –

Братіку, вмийся,

Рушник на кілочку, -

Братіку, втрися.

7 учень. Найбільше обрядових сюжетів, пов'язаних із рушником, збереглося у весільному обряді.

Рушник весільний з вишитими півнями є символом богині Лади. Кожен рушник має своє коріння, сферу життя і сферу богів. Коли на рушнику квіти, мають бути й листочки, і пуп'янки.

Рушники подавали і брали, коли йшли у свати, ними пов'язували молодих, прикрашали гільце на дівич-вечорі, на рушничок ставали. Кращі узорі запозичувалися, переходили з покоління у покоління.

У кожній родині, де підростала дівчина, скриня мала повнитися рушниками. їх дбайливо оберігали, ними, в кращому розумінні цього слова, хизувалися – гостям і сусідам неодмінно показували посаг, виготовлений дівчиною на виданні. "Дати рушники" – традиційно означало готуватися до весілля.

А в коморі сволок,

На ньому рушників сорок.

Біжіте, внесіте

Та боярів прикрасіте.

9 учень. Важлива функція рушника в обрядах сватання та вінчання. В деяких селах Галичини, крім рушників для сватів, дівчина повинна була вишити ще дванадцять. Дванадцять дружок несли їх перед нею через ціле село, якщо вона переходила жити до хати молодого, а скриню з приданим везли на возі. Якщо парубок ішов у прийми до тещі то також відбувався урочистий похід через село, щоби всі бачили, яка то молода працююча. Ось чому кожен дівчину привчали до вишивання змалку, і в орнаменти вона вкладала своє бачення краси, але при тому старалася зберегти деталі візерунка й мову знаків, які передавали з роду в рід. Орнаменти на весільних рушниках вишивали геометричними або рослинними мотивами, часто із зображенням голубів, які в народних обрядах були символом любові, чесності, щирості та вірності молодят. Саме їх щедро прикрашали.

Найкращого рушника перші дружби стелили молодим під ноги під час вінчання в церкві, щоби їхнє подружнє життя було щасливе, а ще

вірили-хто перший стане на рушник, той верховодитиме в сім'ї . Молодих, які після вінчання поверталися додому, на порозі хати зустрічали батьки з короваем на вишиваному рушнику та добрими побажаннями. Коровай прикрашали голубками, колоссям, квітами. Рушник, на якому ставали до шлюбу, завішували над образами або на видному місці в світлиці.

11 учень. На рушнику, вишитому світлими, веселими кольорами, без жодного чорного стібка, несли дитину до хрещення. Хресна мати готувала його заздалегідь, а загортаючи в нього немовля, примовляла красну дорогу ново родженому, щоби життєвий шлях був такий же світлий і добрий, як той рушник. Після хресної купелі дитину знову загортали в рушник, а поверх нього кожен з хресних батьків неодмінно клав «крижмо» - золоту або срібну монету з побажанням добробуту. Цього рушника не можна було нікому передарувати. Вважали що через те зломиться дорога життя.

12 учень. Зберігся також звичай, будуючи хату, останню крівлю на завершення даху заносити на рушниках, потім наймолодший з майстрів має поставати на вершину даху «вінок» - букет з гілок берези або дуба (не сухі гілки, а свіжі, бо може загинути рід) разом з квітами, пов'язані рушником якого для цієї мети вишивала майбутня господиня дому. Існували також невеликі за розміром так звані «хлібники» в які загортали хліб, їх оздоблювали по краях двома невеликими смужками орнаменту.

13 учень. Не обходились без рушника і в хліборобських обрядах.. У перший день огляду озимини, на Юрія йшли в поле гуртом або цілим родом. Попереду – батько з хлібом-сіллю на рушнику, мати викладала на нього їжу, пригощалися. Обряд закінчувався дівочим хороводом, обрядовими піснями. Так робили і в перший день оранки, сівби і жнив. Рушниками скріплювали купівлю-продаж домашніх тварин (щоб велись у господарстві).

14 учень. До речі, традиції українців вішати рушники на образи, пов'язувати ними хрести на похоронах, вішати рушники на могильних хрестах прийшла до нас з глибини віків ще з поганських часів коли наші предки-слов'яни обожнювали природу і вірили, що в лісах по дуплах живуть божества. Віддаючи шану цим божествам,

вони обвішували дупла рушниками, що називались тоді обрусами. Це свідчить про те, що пізніше традиції не були занесені християнською вірою до нас з Візантії, разом з тим це є і свідченням глибокої історії нашого рушника. Найдавніший рушник зі слідами вишивки знайдено під час археологічних розкопок у Києві на Вознесенському узвозі. У ньому були загорнуті монети князя Володимира Великого. Знахідка датується кінцем X – початком XI століття.

Шоста сторінка Вислови про рушник.

"Хата без рушників – родина без дітей",

"Рушник на кілочку – хата у віночку",

"У коморі сволок – на ньому рушників сорок",

"Не лілуйся, дівонько, вишивати – буде чим гостей шанувати".

Та ми ж з тобою на білому рушничку стояли, золотії перстенечки мінjali.

Нехай стелиться тобі доля цим рушником!

Цілує сонце рушники, що ненька вмiла вишивати.

Тримай хаточку, як у віночку, і рушничок на кілочку.

На рушник стати - вірного друга мати.

«РУШНИК»

Рушникове обличчя веселе

Обпліта коровай на столі,

Закликає гостей до оселі,

Випромінює щедрість землі.

Рушничок на столі — давній звичай,

Ним шлюбують дітей матері,

Він додому із далечі кличе,

Де в калині живуть солов'ї.

Він простелений тим, в кого серце

Не черствіє й дарує тепло.

Хай цей символ сусідиться вічно,

В нашій хаті на мир, на добро.

... Наш український рушник пройшов крізь віки і нині символізує чистоту почуттів, глибину безмежної любові до своїх дітей, до всіх, хто не черствіє душею; він щедро простелений близьким і далеким друзям, гостям. Отож нехай символ цей завше сусідить у нашій добрій хаті як ознака великої любові й незрадливості.

Підведення підсумків.